

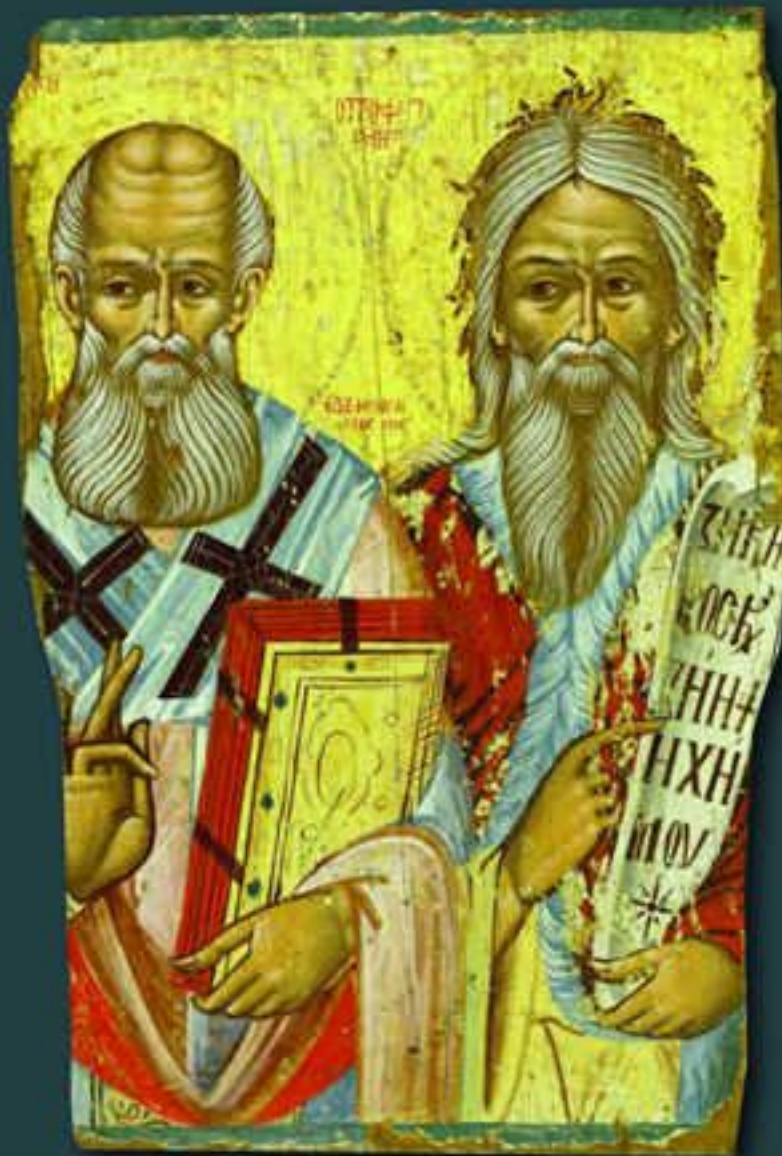
Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 58

NUMMER 1

JAN-FEB 2011

3 Synode Midden-Oosten –*Herman Teule***6 Kluizenaar Arseni –***Frans Hoppenbrouwers***9 Christus' ware Gezicht –***Paul Brenninkmeijer*

*De kloosterkerk van Manoppello in het Italiaanse Abruzzengebergte herbergt il Volto Santo, 'het Heilig Gelaat'.
(Foto: Ra Boe)*

12 Meditatie: Vasten –*Achimandriet Zinon***15 Eritrees-orthodoxe Kerk –***Leo van Leijsen***18 Rond een icoon: Hiëronymus –***Dolf Langerhuizen***21 Korte berichten****23 Liturgieagenda**

De redactie van Pokrof wenst u, op het einde van januari, nog alle goeds voor 2011.

De jaarwisseling toonde met een aanslag op een Koptische kerk in Egypte met veel doden (zie Korte Berichten) tragisch genoeg weer aan dat het thema van de katholieke bisschoppensynode afgelopen oktober te Rome, 'de situatie van de christenen in het Midden-Oosten', niets aan actualiteit heeft ingeboet. Herman Teule die met name intensief deelnam aan de voor-consultaties, schrijft over het belang van deze synode. Frans Hoppenbrouwers doet verslag van zijn ontmoeting met de boeiende kluizenaar Arseni uit de Kaukasus. Is Christus' ware Gelaat mogelijk terug te vinden op een doek uit een Italiaanse kloosterkerk, vraagt Paul Brenninkmeijer zich af. Over zo'n twee weken, op zondag 13 februari, begint in de Byzantijnse traditie – zowel voor orthodoxen als katholieken die dit jaar tezelfdertijd Pasen vieren – al weer de zogeheten Voorvasten, de eerste stap op de wekenlange weg naar het feest van de Opstanding. In de meditatie gaat de Russisch-orthodoxe monnik en icoonschilder Zinon in op de betekenis van het vasten als voorbereiding op de ontmoeting met Christus. Leo van Leijsen belicht de relatief onbekende Eitrees-orthodoxe Kerk en tot slot vertelt Dolf Langerhuizen aan de hand van een hedendaagse icoon van Sint-Hiëronymus, geschilderd door Geert Hüsstege, over deze geleerde heilige en zijn band met de Bijbel.

Wij hopen dat u met dit nummer en in het hele komende jaar via Pokrof weer veel informatie over en inspiratie door de boeiende wereld van het oosters christendom zult opdoen.

Leo van Leijsen,
redactiesecretaris

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars, Wil van den Bercken, Paul Brenninkmeijer, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Josephien van Kessel, Dolf Langerhuizen (hoofdredacteur), Leo van Leijsen (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg, Katja Tolstaja, Huub Vogelelaar.

Administratie en redactiesecretariaat:
Katholieke Vereniging voor Oecumene,
Biltstraat 121, 3572 AP Utrecht, tel. 030 -
2326907, e-mail: secretariaat@oecumene.nl,
internet: <http://www.oecumene.nl/Publicaties/Pokrof>

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingen dienen vóór 1 december in Utrecht te geschieden, anders wordt men verondersteld abonnee te blijven. De abonnementsprijs is €17,50, giro 5679145 (codes voor overboekingen vanuit buitenland: IBAN: NL 61 INGB 0005679145 en BIC: INGBNL2A t.n.v. Tijdschrift Pokrof, Utrecht. Opmaak: VANDARTEL, Oss Drukkerij: Van Stiphout, Helmond.

De bisschoppensynode over het Midden-Oosten

Enkele nabeschouwingen

In oktober jl. had te Rome een bijna in haast bijeengeroepen bijzondere Bisschoppensynode plaats. Het doel was een analyse te maken van de dramatische situatie van de christenen in sommige landen van het Midden-Oosten en waar mogelijk oplossingen voor te stellen om deze situatie te keren. Een week na de afsluiting van de Synode had te Bagdad een aanslag plaats op de Syrisch-katholieke kathedraal met meer dan 50 doden tot gevolg. Deze aanslag was het werk van islamitische fundamentalisten: ze was gericht tegen “de dragers van het Kruis”. Met deze aan de kruisvaarderperiode ontleende retoriek werd de autochtone christenen van Irak een vertrek uit hun land aangezegd, omdat ze zouden heulen met het vijandige en christelijke westen.

Midden-oosterse katholieke bisschoppen (Melkietisch en Maronietisch) tijdens een liturgische viering op de bijzondere synode te Rome, oktober jl.

Deze aanslag, hoe kort geleden ook, was niet de laatste. Ze werd gevolgd door een reeks kleinere aanslagen in Mosul en elders en zette de hoogdringendheid van de Synode extra in de verf. Het valt te voorzien dat de reeds massieve emigratie van christenen uit Irak door deze gebeurtenissen enorm zal toenemen. Een vergelijkbare migratie zien we in Palestina: bijna een derde van de 50.000 (?) christenen van de West-Bank zouden volgens niet officiële schattingen vertrokken zijn sinds de tweede *intifada* in 2000. Een van de factoren hier is de toenemende invloed van de islamistische Hamas. In Egypte is er de laatste jaren een groeiende spanning tussen moslims en christenen; kleinere incidenten worden al snel geduid binnen het kader van een tegenstelling islam-christendom. Hiermee zijn al twee van de fundamentele problemen aangeduid: emigratie en conflicten ten gevolge van bepaalde ontwikkelingen binnen de islam.

De ravage die achterbleef in de altaaruimte na de zelfmoordaanslag op de Syrisch-katholieke kerk in Bagdad (Irak) op 31 oktober 2010, de zondag na de afsluiting van de bijzondere Bisschoppensynode over het Midden-Oosten te Rome.

Emigratie en diaspora

Emigratie van christenen uit het Oosten bestaat al meer dan een eeuw. Het is overigens niet de enige factor die verklaart dat christenen in een minderheidspositie zijn gekomen. In absolute cijfers zijn in bepaalde steden de christenen in aantal toegenomen, maar door een bepaalde demografische ontwikkeling (groter kindertal bij moslims) heeft zich dit niet kunnen vertalen in een versterking van hun positie. De Synode is er zich van bewust dat er inmiddels meer christenen uit het Midden-Oosten buiten de regio wonen dan erin. Vandaar dat er nogal wat aandacht is uitgegaan naar de diaspora: hoe pastorale zorg te bieden aan hen die uit het Midden-Oosten vertrokken; hoe bij te dragen tot het behouden van hun identiteit en hun betrokkenheid bij het Oosten? Zouden hun priesters niet onderworpen moeten zijn aan hetzelfde regime als in het Oosten waardoor het mogelijk zou worden gehuwde mannen tot priester te wijden? Een dergelijke aandacht voor de diaspora lijkt op het eerste zicht al een capitulatie voor de realiteit van het vertrek uit de regio.

De diaspora is echter van groot belang voor ontwikkelingen in het Oosten zelf. Christenen in het buitenland sturen belangrijke geldsommen naar het Midden-Oosten. Daardoor kunnen kerkelijke en sociale projecten aldaar gerealiseerd worden en wordt het ook christenen mogelijk gemaakt te overleven in een regio met bijzonder slechte economische vooruitzichten.

Daar komt bij dat de diaspora ook medebepalend is voor politieke ontwikkelingen in de regio. Chaldeeërs en Maronieten in de VS hebben invloed op de uitslag van de verkiezingen in hun thuislanden. Bovendien hebben ze hun eigen politieke visies op een christelijke presentie in het Midden-Oosten welke niet zonder invloed zijn in de regio zelf, bijvoorbeeld op het gebied van het creëren van een autonoom christelijk gebied in Irak, een project waar de Irakese bisschoppen zelf heftig tegen gekant zijn.

Een van de synodebesluiten is een bureau op te richten voor de studie van het fenomeen van de migratie. Een dergelijke studie is hoognodig om tot een juiste analyse van migratiemotieven te komen: het economische motief, het politieke motief óf dat van de godsdienstige discriminatie, en deze te vergelijken met de eveneens toenemende emigratie van moslims. Tevens zijn er enkele concrete suggesties geformuleerd om de christelijke migratie af te remmen, bijvoorbeeld door land dat in kerkelijk bezit is, meer beschikbaar te stellen ten bate van economische projecten van christenen in het Oosten, en de oproep aan hen die vertrekken hun bezittingen (huizen en land) niet zonder meer te verkopen, maar ze te behouden voor de eigen gemeenschap.

Islamisering

Hoewel in veel gevallen economische motieven de reden zijn voor migratie, moet men voor bepaalde regio's stellen dat de toename van een fundamentalistische islam christenen heeft aangezet tot vertrek. De Synode signaleert dat er enerzijds wel vrijheid van eredienst is in het Midden-Oosten - nieuw gebouwde kloosters en kerken zijn er legio - maar echte vrijheid van godsdienst is er in vele staten niet: moslims kunnen geen christen worden en er worden beperkingen gesteld aan de mogelijkheden voor het geven van een christelijk getuigenis, waardoor het christendom gereduceerd wordt tot een marginale groep zonder relevantie voor de bredere maatschappij. En dit ondanks de geruststellende woorden van de islamitische waarnemers die op de Synode aanwezig waren, op zichzelf een uitstekend initiatief, waarvan de waarde evenwel beperkt is omdat niet duidelijk is met welk mandaat zij konden spreken. De Synodevaders kiezen er in ieder geval voor resoluut het gesprek aan te gaan met de islam, in alle openheid en eerlijkheid. In dit gesprek zou het er ook om moeten gaan gezamenlijk te werken aan een nieuwe maatschappelijke ordening, met een scheiding

tussen godsdienst en staat, waardoor de positie van religieuze minderheden niet langer gezien wordt door de ogen van de dominante religieuze meerderheid. De Synodevaders wijzen er ook op, dat een eventueel verdwijnen van het christendom uit het Midden-Oosten een verlies zou betekenen voor de regio waar het christendom vaak de factor van pluriformiteit is geweest en op die manier heeft kunnen bijdragen tot de ontwikkeling van de islamitische wereld. Tijdens de debatten is verschillende malen het gevaar genoemd van een mogelijke *clash of civilizations* indien het oosten alleen maar islamitisch zou zijn.

Christelijke pluriformiteit of verdeeldheid

De Synode heeft zich ook gebogen over het probleem van de verdeeldheid van de christelijke tradities. Op zich kan een veelheid van tradities verrijking betekenen, vooral omdat het soms gaat om tradities die teruggaan tot de eerste eeuwen van het christendom en daarom - mits juist geïnterpreteerd - gekoesterd dienen te worden. Helaas moet gesteld worden dat het soms gaat om concurrentie en een weigering tot echte samenwerking, niet noodzakelijk tussen de oosters-katholieke kerken en de verschillende orthodoxe gemeenschappen, maar soms ook tussen de katholieken onderling. De *Middle East Council of Churches*, waar in het verleden zulke uitstekende initiatieven genomen zijn zoals het opzetten van interconfessionele theologische faculteiten, functioneert nog nauwelijks. In dit opzicht is het jammer dat de Synode niet werkelijk een kerkvergadering was van alle bisschoppen in het Midden-Oosten en niet alleen van de katholieke. Orthodoxe christenen van diverse gezindten, nu alleen als gasten en waarnemers uitgenodigd, vormen in heel wat staten de meerderheid en hebben te maken met dezelfde problemen. Een concreet voorstel van oecumene was de oproep nu eens echt werk te maken van het realiseren van één gemeenschappelijke datum voor Pasen.

Behalve verdeeldheid omwille van kerkpolitieke en traditioneel dogmatische redenen speelt hier ook een rol dat de kerken in het Midden-Oosten vaak een eigen etnische achtergrond hebben: Armeens, Assyrisch, Aramees, Grieks...

De Synode roept op deze etnische achtergrond te overstijgen door zich gezamenlijk uitdrukkelijk te affirmeren als Arabische christenen en de in de loop der eeuwen ontwikkelde christelijk-Arabische theologie verder te doordenken. Op

deze wijze toont men dat men werkelijk betrokken wil zijn bij de culturele realiteit van de oosterse wereld en is het ook mogelijk dat men een relevante stem kan laten weerklinken als het gaat om het gesprek met de islamitische wereld. Interessant is dat de Synode benadrukt dat deze Arabische theologie, ontwikkeld in een bepaalde culturele door de islam gedomineerde context ook voor het westen interessant kan zijn. Helaas wordt in de slottekst niet ingegaan op het probleem dat een aantal oosters-christelijke politici (en soms ook kerkelijke leiders) juist hun identiteit willen affirmeren door het benadrukken van hun eigen, niet-Arabische etnische achtergrond.

Immigratie

Een nieuwe ontwikkeling is dat in bepaalde staten er in plaats van afname sprake is van toename van de christelijke bevolking. Het gaat hier vooral om de Golfstaten, Israël en - in mindere mate - Libanon, waar de laatste jaren duizenden christenen afkomstig uit de Filipijnen of uit Zuid-India als gastarbeiders te werk worden gesteld. Het ontwikkelen van aangepaste pastorale structuren is een prioriteit voor de (Latijnse) bisschoppen die hier verantwoordelijkheid dragen. Uiteraard dringt zich hier een vergelijking op met de wijze waarop westerse staten omgaan met de islamitische nieuwkomers op hun grondgebied. Deze nieuwe immigratie is uiteraard geen antwoord op de massieve emigratie van de autochtone christenen.

Belang breder dan oosterse kerken

In sommige staten is het risico van het verdwijnen van autochtoon christendom verre van denkbeeldig. De sensibilisering van dit probleem bij een groter publiek was een van de doelstellingen van de Synode. Het is daarom jammer dat er in Europa buiten strikt kerkelijke kringen betrekkelijk weinig aandacht aan is geschonken. De uitdaging de staten van het Midden-Oosten pluriform te houden door een politiek te ontwikkelen die de christenen aanzet het Oosten niet de rug toe te keren, is een zaak die niet alleen van belang is voor de oosterse kerken, maar voor ieder die begaan is met het probleem van een toenemende spanning tussen 'Oost' en 'West', tussen christendom en islam

Herman Teule

Prof. dr. H. G. B. Teule is hoogleraar Oosters christendom te Nijmegen en directeur van het Instituut voor Oosters Christendom aldaar.

Spirituele survival

Arseni Zanin, drie jaar kluizenaar in Abchazië

Achter een volgende bergrug laten straaljagers hun bommen los. Arseni Zanin, een heremiet uit Oekraïne, hoort het luid en duidelijk, en denkt: “Het is een oefening.” Een maand gaat voorbij. Wanneer Zanin in de zomer van 2008 terugkeert naar het moederklooster, dat drie uur lopen verderop ligt, blijkt er een oorlog te zijn geweest, tussen Rusland en Georgië. Die bleef buiten het blikveld van zijn kluizenaarsbestaan aan de Zwarte Zee.

Vader Arseni in Kostelivka in de Oekraïense Karpaten, het dorp waar zijn moeder woont.
(Foto: F. Hoppenbrouwers)

Martha, of een mix van beide. In de kluizenaarshut echter is het maar net hoe je het bekijkt. Tijd nemen lijkt niet zozeer de kwestie. Een heel andere vraag dringt zich op. Hoe kom je er je tijd door?

“Vrij gemakkelijk”, zegt de Russisch-orthodoxe Zanin. “Zo’n kluizenaarsleven is veel tijdrovender en moeizamer dan op het eerste oog lijkt.” “En het is extreem zwaar”, voegt hij er meteen aan toe. “Tussen de kluizenaars in Abchazië vind je oud-topsporters en voormalige elitesoldaten.” Zanin is inmiddels flink uitgehard, al hij geeft toe dat hij nog steeds niet van klimmen houdt en aan afdalen heeft hij helemaal een broertje dood. Wel bracht de schoonheid van de bergen hem elke dag opnieuw in verrukking.

De muizen eten mee

Zanin bedrijft een soort *spirituele survival*. “In de winter gaan er dagelijks zes of zeven uur op aan koken, het warm stoken van de kluis en sneeuwruimen. Bijvoorbeeld de weg naar het toilet en het dak moeten elke dag sneeuwvrij worden gemaakt. En steeds weer had ik angst als ik het

Afgelopen november 2010 was het de maand van de spiritualiteit met als thema ‘Tijd Maken’. Het zou de Oekraïense kluizenaar Arseni Zanin zeker hebben befallen, maar hij behoort niet tot de doelgroep. Zo nu en dan wat tijd vrijmaken lijkt voor Zanin een iets te vluchtige bezigheid. Hij is niet iemand die haastig of oppervlakkig door het leven gaat.

Haast, bezonnenheid of beschouwend willen leven, het zit natuurlijk in iemands karakter. De een is opgeruimd en holt van de ene naar de volgende bezigheid. Een ander denkt graag lang en diep door. Je bent een Maria of een

huis onder de sneeuw hoorde kraken.”

“Vooral de zomer is een drukke tijd, want dan moet alles worden klaargemaakt voor de winter. Het eten is simpel maar moet de berg worden opgedragen, vooral grote hoeveelheden *kasja* (maïsmel) en fruit. In het bos verzamel ik paddestoelen, zwarte bessen en kastanjes. Zelf groenten verbouwen gaat haast niet. Er komt geen zon bij de kluis en het is er altijd vochtig. 's Winters, met wind van zee, kan het plotseling 15 graden zijn en 's zomer rond de 10.” Een grote last vormden al te vrijpostige muizen. “Ze aten alles op: de ruggen van mijn boeken, de voering van het dekbed. Als ik 's avonds in bed lag en het licht uitdeed, begonnen ze over het bed te rennen. Ik wilde ze niet dood maken, dus werden ze steeds brutaler. Uiteindelijk aten ze mee van mijn bord.”

Traditie

Van 2006 tot 2009 deelde Arseni Zanin het leven van de Abchazische kluzenaars. Ze staan in een lange, gebroken en weer herstelde traditie die, zoals zoveel geschiedenis van het Russische tsarenrijk en de Sovjet-Unie, met bloed werd geschreven. Zanin geeft een beknopte moderne Abchazische kerkgeschiedenis ten beste: “In 1874 krijgen de monniken van het Sint-Panteleimon klooster op de berg Athos toestemming van de Russische tsaar Alexander III om een nieuw klooster te beginnen in Novi Afon - Nieuw Athos. Zo'n veertig jaar later komt daar nog een groep heremieten bij. Ze zijn onder dwang uit Griekenland weggestuurd. En als de geheime dienst van de goddeloze Sovjet-Unie deze laatste groep niet kan vinden, wordt een agent opgeleid om vermoord als monnik de kluzenaars in het Abchazische achterland op te sporen. De pseudo-monnik weet hun vertrouwen te winnen en de boze opzet slaagt. Eind jaren '20 zijn alle heremieten opgepakt, gedeporteerd of vermoord.”

“Na de Tweede Wereldoorlog begint het kluzenaarsleven opnieuw. Sommige heremieten komen uit het leger en anderen keren terug uit de strafkampen van dictator Jozef Stalin. Ze hebben met elkaar gemeen, dat ze nergens in een klooster terecht kunnen. De befaamde *staretz* (leidsman) Serafim Romantsov bijvoorbeeld kreeg een post als priester van de kathedraal in Soechoemi, toen in 1961 zijn Glinskiklooster werd gesloten. Daar trok hij veel geïnteresseerden voor het kluzenaarsleven aan.”

Van deze tweede generatie anachoreten heeft Zanin zijn volledig uit hout opgebouwde *skit*, of

kluis, geërfd, met een uitgeholde, veertig jaar oude lindeboom als dak. De *skit* staat op 500 meter hoogte op een bergrug onder de bomen. De laatste toevallige passant is alweer vijftien jaar geleden voorbij gekomen, heeft men hem verteld. “De ‘bewoonde wereld’”, vertelt Zanin met een knipoog, “was het dorpje Azanta bij het Amtkjalmeer, waar na een nietsontziende burgeroorlog aan het begin van de jaren '90 nog slechts een familie woonde. We waren een gemeenschap van acht mannen, die als dat mogelijk was een zondag per maand en op grote feestdagen bijeenkwamen. In het moederklooster leefden *ijeromonach* (priestermonnik) Nikolai, een monnik en twee novicen én, op vier à vijf uur lopen, mijn medekluzenaars Foti, Feofan en David. Zelf zat ik op slechts drie uur afstand. Een trip naar de Abchazische hoofdstad Soechoemi nam vier dagen in beslag.”

Niet over rozen

Zelfs al blijkt je geschikt voor het solitaire bestaan, het kluzenaarsleven gaat niet over rozen. “Natuurlijk is het nu gemakkelijker. We hebben bijvoorbeeld een zonnepaneeltje dat voor elektrisch licht zorgt; en een mobieltje, maar dat heb ik niet veel gebruikt. Je moet namelijk een wandeling van 40 minuten naar de top van de berg voor lief nemen. Psychische gezondheid en fysieke kracht zijn vereisten.” “In zulke extreme omstandigheden voel je dat de dood heel dichtbij is. Die is in de stad ook heel reëel, al merk je het niet. Vooral in het bos ervaar je het: en niemand kan je helpen, zelfs je mobieltje niet. 's Winters vallen grote pakken sneeuw uit de bomen, de cel kraakt en er zijn lawines. Je kunt zomaar enkele meters in de sneeuw wegzakken. Er is nooit iets gebeurd, God zij dank.”

Stilte en afzondering maken het mogelijk bepaalde christelijke deugden te cultiveren, terwijl andere er zwaar onder lijden. Dit was al zo in de jonge kerk. Bisschop Evagrius van Antiochië (4^e eeuw), die het leven van de heilige Antonius in het Latijn vertaalde, merkte enigszins verbaasd op dat twintig jaar woestijn deze uitgesproken liefhebber van zelfgekozen eenzaamheid geenszins onbehouden of grof had gemaakt.

Voor sommige mensen is zo'n leven in volledige afzondering gevaarlijk, Zanin heeft het van dichtbij meegemaakt. Hij herinnert zich een kluzenaar die begon te vertellen dat hij regel noch gebod nog nodig had, want alles wat hij moest weten, werd hem tenslotte door een

engel in het oor gefluisterd. “Hij was duidelijk te lang alleen geweest”, zegt Arseni Zanin met een brede, relativiserende lach. “Ook is de verleiding heel groot om de hele dag in bed door te brengen, sommige kluzenaars liggen wel twintig uur per dag te slapen en dat weken aan een stuk. Het is een manier om je leven als heremiet te laten mislukken.”

“Sommige mensen komen en willen voor altijd blijven, ze proberen het, en houden het een weekje uit, anderen een maand of enkele maanden, maar dan hebben ze het echt helemaal gehad.”

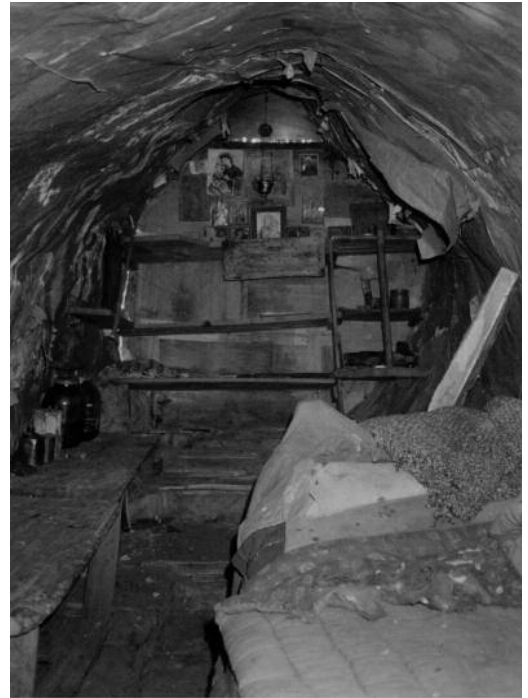
Het nut

Het heeft wel heel wat voeten in aarde gehad voordat Arseni Zanin (38) in de van Georgië afgescheiden deelrepubliek zijn plek had gevonden.

Meteen na de Oekraïense onafhankelijkheid in 1991 is de in de Grieks-katholieke Kerk gedoopte Zanin ingetreden bij de paters basilianen in Krechiv. In 1997 besloot hij over te gaan naar de studietenorde. “Ik ben geen missionaris en ook geen parochiepriester”, legt Arseni Zanin uit. “Dus ik ging verder, want ik dacht dat ik nu een meer spiritueel, beschouwend leven zou kunnen leiden. Zo simpel was dat echter niet. Uiteindelijk ben ik terechtgekomen bij een klein en afgelegen Russisch-orthodox klooster in de Karpaten, maar daar konden de monniken niet beslissen of ze als kluzenaars wilden leven. Toen ben ik met toestemming van de Russisch-orthodoxe bisschop van Ternopil naar Abchazië vertrokken.”

“Die lange periode van voorbereiding is wel heel belangrijk geweest, want zonder goede vorming is het niet mogelijk om in afzondering een vruchtbaar spiritueel leven te leiden. God geeft ieder zijn talent, en zo verrijken we elkaar. Iemand preekt, een ander zit in het bos, een weer iemand voedt zijn kinderen op. Je bouwt iets op. Je plant een boom.”

“Het leven alleen is erg... eh, privé”, zegt een luid lachende Zanin. “Gewoonlijk spelen we rollen, maar als je lang alleen bent, hoeft dat niet meer, en dan kun je zien wie je werkelijk bent. Ik dacht: ‘Ik ben toch een vriendelijk mens’, maar soms als ik me herinnerde wat iemand me vijftien of twintig jaar geleden had aangedaan, merkte ik veel wrok. Die zit aan de binnenkant. Zoiets kon ik niet zien, zolang ik een kloostergemeenschap leefde. Je denkt dan: ‘Het is die ander.’ Ben je alleen, dan zie je alles.” En wat is het nut van dat alles? Zanin: “We zijn

Het interieur van vader Arseni's kluis.
(Foto: F. Hoppenbrouwers)

allen mensen, een organisme. De zonde van één persoon heeft een negatieve terugslag op de gehele wereld. En zo gaat het ook met het goede. Kinderen opvoeden, het familieleven, of een leven in afzondering in een bos. Het is nuttig voor de gehele wereld. Niet altijd direct en feitelijk tastbaar, wel altijd spiritueel. Zoals de Kerk het Lichaam van Christus is en alle gelovigen deel uitmaken van datzelfde lichaam, zo staan hand en hoofd en alles en iedereen met elkaar in verbinding.”

En hoe gaat het verder nu? Arseni Zanin weet het nog niet. “We hebben een nieuwe bisschop, en die heeft me niet nodig. Ik ken geen gelijkgestemden. Misschien ga ik toestemming vragen om iets in de Karpaten te beginnen, of, als dat niet mogelijk is, sluit ik me aan bij orthodoxe kluzenaars in Roemenië.”

Frans Hoppenbrouwers

Frans Hoppenbrouwers is studiesecretaris van de Stichting Communicantes

Engelstalige informatie over de heremieten in Abchazië, met even interessante als onthutsende anekdotes:

gnisios.narod.ru/caucasus.html

Het ware gezicht van Christus

Iedere schilder van iconen weet dat er een niet met mensenhanden vervaardigd portret van Christus bestaan moet hebben, in het Grieks acheiropoiétos genoemd. Alle Christus-iconen moeten naar dit oermodel 'geschreven' worden. De Duitse journalist Paul Badde meent blijkens zijn boek 'Het Gezicht van God' dat dit oorspronkelijke Christusbeeld nog steeds bestaat.

De afbeelding waar hij op doelt is te zien in de kerk van een afgelegen klooster te Manopello in de Italiaanse Abruzzes. De afbeelding is doorzichtig, en dus van voor en achter te bekijken, maar alleen zichtbaar als er een sterke lichtbron doorheen schijnt. Het weefsel is een uiterst kostbare stof, zogeheten mosselzijde, in de Oudheid byssus geheten. De vezels ontstaan uit de eiwitrijke afscheiding van de byssusklier waarmee het mosseldiertje aan de schelp vastzit en die in aanraking met water verhardt. Byssus is niet in water oplosbaar, niet brandbaar en bestand tegen alcohol en ether, verdunde zuren en logen. Het is net als parelmoer: je kunt er geen verf op laten hechten. Het bijzondere van dit doek is dan ook dat de afbeelding niet geschilderd is, maar, zo lijkt het wel, er met licht ingebrand is.

Het gezicht op de doek van Manopello is van een ontroerende weerloosheid. Het is een gewond gelaat. De afgebeelde kijkt de toeschouwer aan met een open blik die geen enkel verwijt laat zien. Als het waar is wat Badde schrijft dat dit het oorspronkelijke gezicht van Christus is, is het een opzienbarende ontdekking. Hoe het ook zij: de geschiedenis van dit bijzondere doek is bijzonder ingewikkeld, en toch leest het boek van Badde als een thriller.

Mandylion

De geschiedschrijver Eusebius van Caesarea uit de vierde eeuw bericht het eerste over een niet met mensenhanden vervaardigd portret van Christus. Dit zogenaamd Mandylion (vergrieksing van het Arabische woord *mindl* dat doek betekent) zou het archetype zijn voor alle

*'Het Heilig Gelaat' in de kloosterkerk van Manopello.
(Foto: Ra Boe)*

Christusiconen: een jonge man met een baard, een lange smalle neus en een vrij kleine mond. De maatverhoudingen in het gezicht van beroemde Christusiconen, zoals die van de Sinaï of uit Novgorod, de stand van de ogen en de maten van de neus en de mond komen overeen met de verhoudingen van het gezicht van het doek van Manopello en ook met het gezicht van de gekruisigde man op de zogeheten 'Lijkwade van Turijn'. In de sacristie van de Sixtijnse Kapel in het Vaticaan wordt een op linnen met tempera geschilderde doek bewaard, die volgens veel experts het oudste Christusbeeld zou zijn. De meest recente onderzoekers plaatsen de beeltenis terug tot in de vierde eeuw. Een latere sterk gelijkende afbeelding is te zien in de Bartholomeüskerk in Genua en wordt daar als het ware gelaat van Christus vereerd. Eusebius vermeldt de legende

van koning Abgar van Edessa, aan de mond van de Eufraat, Urfa in het huidige Turkijë. Deze koning was ziek en vernam dat er in Palestina een wonderdoener leefde, Jezus, die vele zieken genas. De koning stuurde een gezantschap dat Jezus moest overhalen de verre reis naar Edessa te maken om de koning te genezen. Omdat Jezus in het land Israël wilde blijven, kon Hij niet voldoen aan dit verzoek. Daarom nam Hij een doek en drukte zijn gezicht er in af. De doek reisde naar Edessa en de koning genas bij het aanschouwen van Jezus' portret. Eeuwenlang bleef de doek in Edessa bewaard. Volgens de gangbare overlevering zou het in de tiende eeuw naar Constantinopel zijn overgebracht. De Orthodoxe Kerk viert deze overbrenging jaarlijks op 16 augustus. Bij de Vierde Kruistocht in 1204 zou het Mandylion door Frankische ridders zijn geroofd. Koning Lodewijk IX (gestorven 1270) zou het als relikwie in de Sainte Chapelle in Parijs hebben laten bewaren en bij de Franse revolutie (1789) zou het verdwenen zijn.

Paul Badde heeft echter een andere kijk op de geschiedenis van de doek van Edessa. Hij citeert de iconograaf en historicus Heinrich Pfeiffer s.j., professor aan de Gregoriaanse Universiteit in Rome. Deze wijst op het bericht

uit een Syrische bron dat al in het jaar 574 een niet met mensenhanden vervaardigd portret van Christus naar Constantinopel werd overgebracht vanuit Camuliana, een klein plaatsje in Cappadocië, niet ver van Edessa. Na het jaar 695 zou het doek in Constantinopel zijn gestolen en in 705 naar Rome zijn overgebracht – dus vlak voor het hevige iconoclasme (vanaf 726), de beeldenstrijd waarbij zoveel iconen en afbeeldingen in Constantinopel werden vernietigd. De doek die wél in de tiende eeuw naar Constantinopel is overgebracht zou de Lijkwade van Turijn zijn, die na de Vierde Kruistocht in westerse handen kwam.

In Rome het H. Gelaat gaan zien

In 735 wordt in het *Liber Pontificalis* melding gemaakt van een 'niet met mensenhanden geschapen afbeelding van Christus', die door Paus Stephanus II op blote voeten door de straten van Rome wordt gedragen om de dreiging van de Longobarden af te weren. In latere eeuwen volgen talloze andere vermeldingen. Er werd in de middeleeuwen de legende mee verbonden van Veronica. Een legende, omdat de naam Veronica niet historisch kan zijn maar is samengesteld is uit het Latijnse woord *verus*, dat *waar* betekent en het Griekse woord *eikon*, aanduiding voor *afbeelding*, *gelijkenis*. Een vrouw, Veronica geheten, zou het zweet en bloed van gelaat van Jezus bij zijn zware gang met het kruishout door Jeruzalem met een doek hebben afgewist. Het gezicht van Jezus bleef op de doek achter. In de middeleeuwen ging men op bedevaart naar Rome, niet om de paus te zien, maar om het Heilig Gelaat, de doek van Veronica, te aanschouwen. De zweetdoek van Veronica werd bewaard in de oude Constantijnse basiliek van Sint-Pieter. Er zijn talloze beschrijvingen van deze doek uit de middeleeuwen, onder meer van de heilige Brigitta van Zweden. Er was duidelijk een gezicht te zien. Talloze schilders hebben de doek van Veronica uitgebeeld en we kennen hem van de kruiswegstaties in de westerse katholieke kerken. Sinds de bouw van de nieuwe Sint-Pieter, begin 16e eeuw, lijkt deze doek echter verdwenen. Tegenwoordig wordt er slechts één keer per jaar hoog boven de menigte vanaf een loggia een doek vertoond waarop geen gelaat meer te zien is, maar slechts bruine (bloed)vlekken. Men doet er in Rome zeer geheimzinnig over. De huidige doek mag nooit gefotografeerd worden. Wat is er met de middeleeuwse zweetdoek gebeurd?

1 De Lijkwade van Turijn.

Het transparante 'Heilig Gelaat' van Manoppello gelegd over de Lijkwade van Turijn ('suprapositie').

Tenslotte in Manoppello

Volgens professor Pfeiffer is de oorspronkelijke doek die als de Veronica-doek bekend was, bij de bouw van de nieuwe Sint-Pieter geroofd en tenslotte in Manoppello terecht gekomen, in het zeer afgelegen klooster van de paters Capucijnen. Daar werd de doek eeuwenlang afgesloten bewaard en alleen twee keer per jaar buiten in het zonlicht in een processie rondgedragen. Want dan alleen was het gezicht zichtbaar. De laatste jaren pas wordt de doek in een monstrans, met kunstlicht doorlicht, permanent in de kerk getoond.

Lijkwade van Turijn.

De Lijkwade van Turijn heeft de afdruk van een gekruisigde man die zwaar heeft geleden. Het gelaat ervan, met gesloten ogen, heeft een opmerkelijke overeenkomst met dat van de doek van Manoppello, ook al zijn op dat laatste de ogen open. Wanneer een doorzichtig folie van het gezicht van de Lijkwade op de doek van Manoppello gelegd wordt, blijkt door deze 'suprapositie' dat het om één en dezelfde persoon gaat. De proporties, tot en met de verwondingen, komen nauwkeurig overeen. Ook de Lijkwade van Turijn is niet zomaar geschilderd. De afbeelding van het gezicht van de gekruisigde werd pas zichtbaar na de uitvinding van de fotografie: het gezicht op de doek is een negatief en lijkt door inwerking van licht te zijn ontstaan, net als bij de doek van Manoppello.

Het graf van Jezus

Het blijft een raadsel wanneer de doek van Manoppello met het gezicht van Jezus precies

ontstaan is. Paul Badde veronderstelt dat deze na de dood van Jezus als doek in het graf samen met de Lijkwade om en op het lichaam van Jezus is gelegd. Door een onverklaarbare inwerking van licht zouden op beide doeken de afbeeldingen van het lichaam en het gezicht van Jezus zijn ontstaan. Maar hoe komt het dat op de Lijkwade het gezicht gesloten ogen, als een dode, heeft en de doek van Manoppello open ogen? Dit is een vraag waarop vooralsnog geen antwoord bestaat. Dat er in het graf sprake is van twee doeken wordt vermeld in het evangelie van Johannes (Joh 20: 6) waar de apostel Petrus de zwachtels, de lijkwade, ziet liggen, en merkt dat de doek die het hoofd van Jezus had bedekt ergens afzonderlijk lag. Voorwerpen die uit een graf afkomstig waren, golden voor Joden als bijzonder onrein. De apostelen zullen de beide doeken met eerbied bewaard hebben, maar nooit in het openbaar hebben kunnen laten zien, aldus nog steeds Badde, want dat was in de Joodse cultuur onmogelijk.

Wat hiervan te denken?

Onder theologen bestaat er een grote reserve om het geloof in Jezus' verrijzenis te baseren op wonderen die historisch verifieerbaar zouden zijn. Ik meen dat we heel voorzichtig moeten zijn bij de conclusie van Paul Badde dat het hier om een werkelijk door een wonder ontstaan Christusportret gaat. Minstens moeten we concluderen dat hier heel veel vragen open blijven. Zeker is ook dat de volksvroomheid behoefte heeft aan tastbare 'bewijzen'. Voor de iconenschilder blijft het wel belangrijk om het Christusportret zoals de traditie dit overlevert te eerbiedigen. De legende over de 'niet door mensenhanden gemaakte afbeelding' van het gelaat van Christus behoudt daarom zijn betekenis. God heeft ons immers zijn icoon in de mens Jezus Christus geschonken, niet slechts voor de drieëndertig jaar dat mensen Jezus met hun eigen ogen konden aanschouwen, maar ook voor ons, die zoveel later leven. In die zin is de icoon van Christus als een sacramentele werkelijkheid aan ons gegeven.

Paul Brenninkmeijer

Het Gezicht van God, Lannoo / Tielt, 2007, een vertaling van "Das Gottliche Gesicht", Droemer Knaur Verlag, München.
Bij dit boek hoort ook een DVD: zie: www.blagovestmedia.com. Zie ook: www.voltosanto.de

Betekenis van het vasten

Vorbereiding op de ontmoeting met Christus

Het geestelijke leven speelt zich af in de diepten van het hart, onbereikbaar voor blikken van buitenaf. Alleen God kan dat zien. God bracht zijn liefde tot de mensen naar voren in zijn meest volmaakte vorm. Hij gaf zich over aan de dood met het oog op de redding van de mensen en hij verwacht daarvoor slechts dat wij zijn liefde beantwoorden.

De kern van de zonde van Adam ligt daarin, dat hij ophield te dorsten naar God als de bron van het leven. Dat was zijn tragedie. Na de val van Adam treft de zonde niet alleen de geest, de ziel en het lichaam van de mens, maar doortrekt de hele zichtbare wereld en de hele schepping.

De Eerste Zondag van de Voorvasten in de Byzantijnse traditie heeft als vaste evangelielezing het verhaal van de Tollenaar en de Farizeeër (Lk 18). Het vasten van de laatste wordt tenietgedaan door diens grootspraak tegenover God. Bovenstaand Byzantijns handschrift uit de middeleeuwen weet in enkele lijnen de tegengestelde houdingen van de Tollenaar en de Farizeeër treffend neer te zetten.

Daarom is er nu geen harmonie, waar je ook gaat. Het gevolg van de zonde van Adam is dat het verstand en het hart tegengesteld zijn geworden. Ofwel kan het verstand zich niet onderwerpen aan een oprecht verlangen van het hart, ofwel het hart wordt bevangen door angst en verduistert het verstand volledig. (Bijvoorbeeld: uit jaloezie denkt een mens niet meer na over wat hij doet; hij kan iemand doden, en daarna de hand aan zichzelf slaan). Het geestelijke leven is er vooral op gericht hart en verstand te verzoenen en geheel te richten op God.

De bestemming van Adam was een opgang, stap voor stap, en uiteindelijk de vergoddelijking, wat het doel is van het christendom. Maar omdat Adam al was gevallen in het meest vroege stadium van zijn geestelijke groei, is het duidelijk, dat hij niet meer in staat was weer omhoog te gaan. Alleen God kon hem weer oprichten. Uit liefde tot de mens ging God zelf de weg, die Adam moest gaan. Voor Adam was die weg een opgang, maar voor God was het een neergang, op zijn Grieks een 'kenosis' (letterlijk: het leeg maken, ontleding, vert.), dat is de zelfverkleining van God. Hierin ligt het geheim van het christendom en het geheim van het Kruis. Deze verkondiging over het Kruis was voor de Joden een dwaalweg en voor de antieke wereld ondenkbaar.

Een van de middelen die de christen helpen het belangrijkste doel in zijn leven, de gelijkvormigheid met Christus, te bereiken, is de ascese, dat is dus de zelfbeperking. Dat is in het Oude Testament reeds uitgelegd en wordt ons ook door Christus verkondigd.

Zonder ascese kan het christendom niet bestaan, zonder ascese is het niet mogelijk in de kerk te leven. Als een mens zich niet beperkt is hij geen christen. In principe is dit met de tijd niet veranderd, hoewel de vormen van ascese zonder twijfel wel zijn veranderd, zelfs al in vergelijking met de 19^e eeuw, om maar niet te spreken over de 15^e of de 4^e eeuw. Het monnikendom zoals dat in de 4^e eeuw bestond, is nu op dezelfde manier niet meer mogelijk. Wanneer bij iemand de gedachte opkomt het toch zo te cultiveren, dan ben ik ervan overtuigd, dat dit slechte vruchten voortbrengt. Bisschop Ignatij Brjantsjaninov¹ was al van oordeel, dat een monnik, die zich afbeult om elke dag 300 diepe buigingen te maken, niets bijzonders deed. Want de ascetische inspanningen van de oude asceten waren alleen een middel, meer niet. En dat middel was klaarblijkelijk nodig, omdat het fysiek heel sterke mensen waren, die het nodig hadden zich af te matten.

De heilige Johannes Cassianus uit Rome, die in de 5^e eeuw leefde, schrijft dat de vorm van vasten die door de Egyptische monniken werd bedreven, voor de Romeinen te zwaar was, met name vanwege het klimaat. En wat moet je dan zeggen over de Russen, die in het noorden leven? Want ons Typikon (= boek met liturgische voorschriften en kerkelijke gebruiken, vert.) en alle voorschriften die betrekking hebben op het voedsel, zijn ontstaan in Palestina, waar het bij het begin van de Grote Vasten al lente is met veel verschillend groen en vitaminen. In het noorden, in Rusland is het in die tijd nog winter. Wanneer iemand zeer nauwgezet de voorschriften rond het voedsel in de veertigdagentijd volbrengt, dan blijft hij niet in leven tot Pasen, en wanneer hij al overleeft, dan is hij niet in staat om

¹ Ignatij Brjantsjaninov (1807-1867), 1857 bisschop gewijd, van Kaukasus en daarna van andere plaatsen. Publiceerde over monnikendom en ascese. In 1988 door de Russisch-orthodoxe Kerk heiligverklaard.

nog naar de kerk te gaan. Want gedurende de eerste twee dagen van de Eerste Week van de Grote Vasten is het helemaal niet toegestaan te eten en te drinken. Pas na de Liturgie van de Voorafgewijde Gaven op woensdag is het toegestaan warm water met honing te drinken en een stuk brood met zout te eten. Op donderdag mag je opnieuw niets eten of drinken en op vrijdag is het dan na de Liturgie toegestaan warm te eten zonder olie en alleen op zaterdag met olie en met wijn, evenals op zondag. En in alle volgende weken van de veertigdagentijd: droog voedsel en vis, behalve op Maria Boodschap en Wilgenzondag (Palmzondag). In de Lijdensweek geldt hetzelfde vasten als in de eerste week. Wanneer iemand zo iets fysiek kan verdragen, komen daarbij nog het werk en het bijwonen van alle diensten, bij voorbeeld in een klooster, waar het in de Eerste Week verplicht is 300 diepe buigingen vanaf je middel tot aan de grond te volbrengen.

Vroeger waren de mensen fysiek heel gezond. In de 19^e eeuw was het nog geen uitzondering dat enkele ijveraars, zelfs onder leken, gedurende de hele veertigdagentijd niet aten, tot aan Pasen toe. (Er wordt tegenwoordig ook wel gehongerd om medische redenen, maar dat heeft met vasten helemaal niets te maken.)

Alles hangt hier af van een aantal lichamelijke beperkingen, en van de eerbiediging van de geboden: niet doden, geen overspel plegen, niet iets begeren wat van iemand anders is. Deze ascese kan uiteraard nooit veranderen, ook al zijn er eeuwen verstreken, omdat zonder de strijd tegen de zonden geen christendom kan bestaan. Pas in tweede instantie komen zaken, die de lichamelijke inspanningen betreffen. Daar is een aanpassing mogelijk. Daarover moet ieder mens binnen zijn eigen vermogens beslissen. En opnieuw maakt ons Typikon, met al zijn strengheid, uitzonderingen: wie oud of gehandicapt zijn, wie op reis zijn, die kunnen de vasten verslappen.

Het woord 'vasten' komt voort uit de militaire terminologie: 'op wacht staan'². Wanneer je de betekenis vraagt aan mensen die zichzelf als Orthodox beschouwen, maar die zelden een kerk bezoeken en zich niet intensief met geloofsvragen bezighouden, zullen die antwoorden: geen vlees en enkele andere verboden gerechten eten. Maar wanneer je het aan echt kerkelijke mensen vraagt, dan zullen die antwoorden dat het niet alleen nodig is af te zien van bepaald voedsel. Het is vooral nodig zorgvuldig om te gaan met zijn gedachten en gevoelens en zich te onthouden van allerlei kwade ingevingen: geestelijk vasten.

Vasten, dat is de gesteldheid van de Kerk die wacht op Christus, en die gesteldheid voltrekt zich in de ontmoeting met Hem in de Eucharistie. Heel het leven van een christen wordt dan tot vasten in de diepere betekenis van het woord: voorbereiding en verwachting. (Dan is het Laatste Oordeel ook niet meer beangstigend!) Vasten gaat altijd vooraf aan de Eucharistie, zoals ook de vesperdienst en de metten een voorbereiding zijn op de Goddelijke Liturgie. Vasten, dat is voor alles: geconcentreerde verwachting.

Archimandriet Zinon

Archimandriet Zinon (Theodor) (*1954) is een van de bekendste hedendaagse Russische iconenschilders. Hij woonde lange tijd in de regio Pskov. Hij schilderde o.a. fresco's in de Latijnse kerk van het klooster van Chevetogne.

Uit: Archimandriet Zinon (Teodor), *Gesprekken van een iconenschilder* (Russisch), Pskov 2003, pag. 64-70. Vertaling: Paul Baars met hulp van Jossi Katevuchnik en vader Theodoor van der Voort.

² Vasten in het Russisch is 'post'. Vader Zinon maakt een woordspeling met een ander gelijkkluidend woord in het Russisch, dat verwant is met het Nederlandse 'op zijn post zijn', dus op wacht staan (red.)

De Eritrees-orthodoxe Kerk

Een piepjonge eeuwenoude oosterse kerk

Pas vanaf 1993 is er sprake van de Eritrees-orthodoxe Kerk. Toen sloeg deze kerk de weg in naar autocefalie, d.w.z. de status als bestuurlijk volledig zelfstandige lokale kerk onder een eigen hoogste leider. Deze trad in 1998 aan in de persoon van haar eerste patriarch, abune Philippos. Deze kerk hoort bij de oriëntaals-orthodoxen, de groep waartoe ook de Syrisch-orthodoxen, de Malankaars-orthodoxen in India, de Kopten, de Ethiopiërs en de Armeniërs behoren. Ondanks haar jonge geschiedenis gaan de wortels van de Eritrees-orthodoxe Kerk terug tot de vierde eeuw. Hoe zit dat?

De geschiedenis van de Eritrees-orthodoxe Kerk is sterk verbonden met die van het gebied. Eritrea is een oeroud cultuurgebied maar pas sinds begin jaren '90 een zelfstandige, internationaal erkende staat (1991: Voorlopige Regering, los van Ethiopië; 1993: officieel onafhankelijk na VN-referendum).

Eritrees-orthodoxe geestelijken op het Michaëlsfeest voor een kerkgebouw.

Gezamenlijk begin

Begin 4^e eeuw lag de zuid-westelijke Rode Zeekust binnen het Rijk van Aksoem. Dit koninkrijk ontstond rond het begin van de jaartelling. De gelijknamige hoofdstad van toen, Aksoem, ligt tegenwoordig in Noord-Ethiopië, niet ver van de Ethiopisch-Eritrese grens. Het (deels historische, deels legendarische) verhaal gaat dat twee christelijke zeelieden uit Libanon scheepbreuk leden op de belangrijke handelsroute die de Rode Zee was tussen het Midden-Oosten en India. Ze spoelden aan op de Aksoemitische kust. Gevankelijk werden zij naar het koninklijke hof gevoerd, maar wisten daar met hun evangelische boodschap de belangstelling te krijgen van de koning. Deze voerde daarop, zoals dat toen ging, het christendom in zijn koninkrijk in. Dit werd het startsein van een kersteningsproces dat eeuwen zou duren. Resultaat is wat wij tegenwoordig het Ethiopisch christendom noemen. Er werd vanaf het begin een band aangegaan met de Egyptische kerk. De bisschop van het land kwam daar steeds vandaan; zo werd de

Eritrea:	bijna 6 miljoen inwoners (vgl Ethiopië: 88 miljoen).
Officiële talen:	Tigrinja, Tigre, Arabisch, Engels
Moslims:	meer dan 50% (sommigen zeggen: 60%)
Christenen:	onder 50% van totale bevolking
Orthodoxen:	30%
Katholieken (meest van oosterse ritus):	3%
Protestanten:	2%
Eritrees-orthodoxe bisdommen (binnen- en buitenland):	± 10
Eritrees-orthodoxe kerken:	1500
Eritrees-orthodoxe priesters:	15.000
Eritrees-orthodoxe kloosters:	22
Ritus:	'Ethiopisch'
Kerktaal:	Ge'ez
Kalender:	oude (juliaanse) kalender met 'Ethiopische' bijzonderheden.

Koptische kerk de moederkerk van dit Afrikaanse christendom. Historisch gezien is de Eritrees-orthodoxe Kerk onderdeel van het Ethiopisch christendom.

Aanzet tot uiteengroeien

Het is op het moment dat het rijk van Aksoem ineenstort omdat de islam het gebied in de 7^e eeuw betreedt, dat de eerste aanzetten worden gegeven tot het uiteengroeien van Eritrea en Ethiopië. Met de neergang van het Aksoemitische rijk komen er andere - christelijke - vorstendommen in Ethiopië. Langs de Rode Zeekust doet de islam steeds meer zijn invloed gelden. Het christelijk blijvende Ethiopië beweegt zich steeds verder in zuidelijke richting. Zijn centrum verschuift van de noordelijke kustgebieden (Eritrea, noordelijk Ethiopië) naar het binnenland. Daar ontwikkelt Ethiopië, omringd door islamitische en 'heidense' volkeren, zijn eigen staatsvorm verder, alsook zijn geheel eigen vorm van kerk-zijn. Wat tegenwoordig Eritrea is, wordt van een centrale positie de kantlijn ingedruwd. De islamisering van Eritrea is zowel religieus als politiek. Een groot deel van de Eritreeërs is weliswaar tot op heden nog christen gebleven, maar hun gebied zelf gaat een eeuwenlange periode toegemoet van vreemde overheersing door islamitische Egyptenaren, Soedanezen, Omajjaden en Ottomanen.

Gezamenlijke wortels

Ethiopië en Eritrea delen zeer veel met elkaar: een grotendeels identieke - wereldwijd volstrekt unieke - flora en fauna; een bepaald menstype ('Ethiopisch'); een zelfde soort oosters christendom; verwante Semitische, Koes-

jietische en Nilotische taalfamilies. Zo wordt zowel in Noord-Ethiopië als Eritrea het moderne Tigrinja gesproken; tegelijkertijd is in beide landen, als relict van het gemeenschappelijk verleden, de oud-Ethiopische kerktaal, het Ge'ez, in de orthodoxe liturgie in gebruik. Tegen de islamitische maar ook latere Italiaanse ('katholieke') overheersing in heeft Eritrea het christendom in zijn oosterse 'Ethiopische' vorm behouden. De Eritrese kerk is in doctrine en liturgie vrijwel geheel gelijk aan haar Ethiopisch-orthodoxe zusterkerk. In religieuze zaken heeft men immers vanaf de 4e eeuw tot de Ethiopische traditie gehoord, ondanks het langzame politieke uiteengroeien in de loop der eeuwen. De orthodoxe christenen van Eritrea vielen bestuurlijk steeds onder de grote Ethiopisch-orthodoxe Kerk. Heel Eritrea vormde tot aan begin jaren '90 één diocees van de Ethiopische Kerk.

Net als in Ethiopië kent de Eritrese kerk het traditionele orthodoxe geloofsonderricht, de eigen kerkzang en het typische fenomeen van rondtrekkende geestelijken. Evenals in het Ethiopische kernland waren er in Eritrea de belangrijke monnikenkloosters, die van zo grote betekenis zijn geweest voor de verbreiding en de instandhouding van het christelijk geloof in de Hoorn van Afrika. Ook in de laatste decennia speelde het monnikendom (kloosteringen en kluizenaars, mannen en vrouwen) een grote rol in Eritrea. Er zijn 22 kloosters in het land. De kloosters zijn diep geworteld in de eeuwenoude ascetische traditie die werd ingevoerd vanuit het christelijke Syrië. Tevens zijn ze verbonden met de moderne geschiedenis van Eritrea. Tijdens de onafhankelijkheidsoorlog van 1960-1991 boden de kloosters vaak onderdak en steun aan de Eritrese strijders.

Het was vooral de onderling verschillende politieke geschiedenis die Ethiopië en Eritrea tot van elkaar afwijkende landen maakte. Vergelijk het wellicht met Nederland en Vlaanderen: eenzelfde taal, een deels zelfde maar ook deels andere geschiedenis, en door dat laatste soms werelden van verschil. Vlamingen willen ook niet bij Nederland horen, Eritreeërs niet bij Ethiopië. De politieke geschiedenis heeft ook haar gevolgen gehad voor de getalsmatige verhouding christenen-moslims, die Eritrea tot een ander land maakt dan Ethiopië. In Ethiopië overheersen vooralsnog de christenen getalsmatig de grote moslimgemeenschap; in Eritrea is het andersom: daar zijn de moslims in de meerderheid boven de net niet 50% christenen.

Eritrea

Eind 19^e eeuw verslapt de islamitische greep op Eritrea. Het Suezkanaal is pas open: de Rode Zee wordt weer een belangrijke handelsroute. De relatief jonge staat Italië die aast op eigen koloniën, ruikt zijn kans. Reeds begin jaren '80 van de 19^e eeuw weet het een belangrijke haven aan de Rode Zeekust in te palmen. Deze wordt de springplank tot een gewelddadige verbreiding van Italië's koloniale aspiraties in de Eritrese regio. Bij de Slag van Adua (1889) meten Ethiopië en Italië hun krachten. Hoewel het 'primitieve' Ethiopië het moderne Italiaanse leger verslaat, weet Italië in de afwikkeling van het conflict er voor zichzelf belangrijke territoriale resultaten uit te slepen. Het behoudt en vermeerdert zelfs zijn zeggenschap over het gebied dat nu Eritrea is. In die tijd plakt Italië ook een oude naam op het land, die het nog altijd draagt: 'land aan de Rode Zee', de zee die in de Oudheid 'Mare Erythraeum' heette, naar het Griekse woord voor 'rood' – Eritrea dus. Eritrea wordt in 1941, tijdens WO II, door de Britten veroverd, die het als een VN-mandaat zullen besturen tot 1951.

Na die tijd brengt de VN Eritrea, weliswaar met behoud van een eigen parlement, in een federatie met Ethiopië. De Ethiopische keizer Haile Selassie heft echter de federatie op in 1961, waarna Eritrea in 1962 eenvoudigweg de veertiende provincie van Ethiopië wordt. Het eerste

gewapende verzet tegen de Ethiopische overheersing is in 1958 meteen neergeslagen, maar vanaf 1960 weer hervat: begin van een continue 31 jaar durende Eritrese afscheidingsoorlog. Deze zal pas beëindigd worden in 1991. In dat jaar verslaan Eritrese onafhankelijkheidsstrijders, samen met Noord-Ethiopische opstandelingen, het Ethiopische communistische regiem in Addis Abeba.

Ook kerkelijke zelfstandigheid

Als Eritrea dan in de eerste helft van 1993 zijn feitelijke zelfstandigheid verkrijgt, kan ook de roep om vrijheid vanuit de Eritrese orthodoxen niet uitblijven. In juli doen zij met steun van de regering (!) een verzoek aan paus Shenouda, het hoofd van de Koptische moederkerk, om aan de Eritrees-orthodoxe Kerk 'autocefalie' te verlenen. Shenouda gaat positief in op dit verzoek. Ondertussen doen reeds in september 1993 de Eritrese aartsbisschop Philippos van Asmara (Eritrea's hoofdstad) en de Ethiopische patriarch Paulus een verklaring uitgaan, waarbij de wederzijdse onafhankelijkheid van deze twee kerken wordt benadrukt. In februari 1994 wordt dit officieel herbevestigd. Tevens spreekt men de wil tot nauwe samenwerking uit. In juni 1994 wijdt paus Shenouda in Cairo vijf abten van Eritrese kloosters tot bisschop.

De Eritrese kerk maakte ondertussen een zekere 'koptisering' door. Symptomatisch zijn de Koptische gebruiken die in haar liturgie worden ingevoerd. Na een hoop gedelibereer binnen de kerk, maar ook binnen de regering (!) wordt aartsbisschop Philippos van Asmara in april 1998 op 97-jarige leeftijd tot patriarch verkozen, mei van dat zelfde jaar in Egypte door paus Shenouda geconsacreerd en kort daarop in Asmara geïntroniseerd. Hiermee is de kerkelijke onafhankelijkheid van de Eritrees-orthodoxe Kerk ten opzichte van de Ethiopisch-orthodoxe Kerk definitief beklonken.

Problemen

Na patriarch Philippos' dood in 2002 en de dood van zijn opvolger Jakob in december 2003, wordt in maart 2004 abune Antonios tot patriarch van

Kaart van Eritrea en Ethiopië

Eritrea gekozen. In het erop volgende jaar, augustus 2005, wordt het ambt van patriarch Antonios van regeringswege tot een louter ceremoniële rol gereduceerd en wordt hij onder curatele gesteld van een leek, die voortaan in de kerk de lakens uitdeelt. In 2006 wordt patriarch Antonios door zijn H. Synode wegens ketterij afgezet. Hoe patriarch Antonios ook in beroep gaat en protesteert, hij vangt bot bij de (kerk)politieke figuren die het in Eritrea voor het zeggen hebben. Deze laten er geen gras over groeien, want in mei 2007 treedt een nieuwe leider van de Eritrees-orthodoxe Kerk aan in de persoon van Dioskoros. Deze wordt door een gedeelte van de Eritrese diaspora in het Westen, door de oriëntaals-orthodoxe zusterkerken, maar ook door andere christelijke kerken (b.v. de Rooms-katholieke Kerk), als een onwettige patriarch beschouwd. Ondertussen is in 2008 huisarrest opgelegd aan de oude, wettige patriarch Antonios. Sindsdien wordt hij door Amnesty International beschouwd als een gewetensgevangene. Wereldwijde instellingen voor mensenrechten, maar ook buitenlandse christelijke organisaties klagen overigens al jaren de zowel politieke als religieuze onderdrukking in Eritrea aan. Slechts vier geloofsgemeenschappen in het land zijn erkend: orthodoxen, katholieken, lutheranen en moslims. Andere godsdienstige richtingen worden vervolgd.

Huidige situatie kerk

De geestelijken van de Eritrees-orthodoxe Kerk worden betaald door de staat (!). Maar met een arme staat in een van de armste landen ter wereld is meteen de armoede van de kerk bezegeld. We vinden Eritrees-orthodoxen in de emigratie: de Golfstaten, Groot-Brittannië, Italië, de VS met Canada. In de twee laatste landen is het oorspronkelijk ene Eritrees-orthodoxe diocees van Noord-Amerika verdeeld in een partij van patriarch Antonios en één van de onwettige opvolger Dioskoros. In Nederland bestaat een kleine, arme Eritrees-orthodoxe gemeenschap die ressorteert onder het patriarchaat van Dioskoros te Asmara.

De verhouding tussen orthodoxe Kerk en Staat is in het christelijk Oosten vaak anders dan in het hedendaagse westen: meer onderling verstrengeld. Bij nieuwe ontwikkelingen – en bij zo'n institutioneel jonge kerk (en staat!) als die van Eritrea is er in zekere zin alleen maar van *nieuwe* ontwikkelingen sprake – moet er gezocht worden naar nieuwe verhoudingen. Met veel pijn en moeite, schade en schande zelfs, is deze piepjonge eeuwenoude oosterse kerk op weg naar een toekomst die hopelijk beter zal zijn dan de huidige situatie.

Leo van Leijsen

Hiëronymus en de H. Schrift

'Icoon toont zijn innige band met de Bijbel'

Hiëronymus (ca. 347-420), heilige en kerkvader van het Westen, is voor altijd verbonden met de H. Schrift en wel met de Latijnse vertaling ervan, de zogeheten Vulgaat. De icoon laat een peinzende en schrijvende Hiëronymus zien. Hij is echter geen eigendom van 'het Westen', maar heilige van de in zijn tijd nog ongedeelde Kerk. Wie was deze Hiëronymus; waar is hij geboren en hoe is zijn leven verlopen?

Hiëronymus Sophronius Eusebius werd rond het jaar 347 te Strido bij Triëst, Dalmatië (Italië) geboren. Hij stamde uit een wel-

gestelde familie en ontving zijn eerste opleiding te Rome. De ouders van Hiëronymus waren al christenen en zij stuurden hem naar Rome om er te studeren. Hij kreeg er les onder meer van de grammaticus Donatus. Tyrannius Rufinus van Aquileia was zijn medeleerling. Met de klassieke auteurs raakte Hiëronymus zeer vertrouwd. Na een verblijf te Trier ging hij te Aquileia een ascetisch leven leiden te midden van een groepje gelijkgezinden.

Oostwaarts

Rond 373 wilde hij een pelgrimstocht naar Jeruzalem ondernemen, maar een ernstige ziekte hield hem lange tijd in Antiochië. Daar hoorde hij voordrachten van Apollinarius van Laodicea en leerde er ook perfect Grieks. Daarna trok hij

zich een drietal jaar (375-378) terug in de woestijn in de buurt van Antiochië, waar een monnik van joodse afkomst hem in het Hebreeuws onderrichtte. Zijn priesterwijding ontving hij in Antiochië door Paulinus, bisschop van deze stad.

In Constantinopel woonde hij de voordrachten van Gregorius van Nazianze bij. Tussen 383 en 385 verbleef Hiëronymus als secretaris en vriend van paus Damasus I te Rome. In opdracht van deze paus begon hij hier te werken aan een nieuwe vertaling van de Bijbel in het Latijn (zogenoeten Vulgaat), omdat de tot dusver gangbare Latijnse vertalingen niet meer voldeden inzake literaire vormgeving en correctheid. Na de dood van Damasus (11 december 384) begaf hij zich op reis naar de heilige plaatsen in Palestina, bracht een bezoek aan de monniken van de Nitrische woestijn (Egypte) en vestigde zich uiteindelijk in 386 te Bethlehem, waar hij tot zijn dood als kluizenaar leefde.

Leeuw

In Bethlehem hield hij zich 34 jaar bezig met de wetenschap en leidde bovendien een klooster. Tot de ascetische kring rondom hem behoorden ook adellijke dames als Marcella, Asella, Paula en haar dochter Eusochium. Met Paula's steun werden er drie vrouwenkloosters en een mannenklooster gesticht, en verder een kloosterschool waar hij over een grote bibliotheek kon beschikken. Hiëronymus raakte verwickeld in verschillende conflicten: met bisschop Johannes van Jeruzalem, met zijn jeugdvriend Rufinus, met Jovinianus (393), Vigilantius (404) en Pelagius (na 415). Hij was een lastig en prikkelbaar mens, die dikwijls hard en scherp in zijn polemieken kon zijn, maar daartegenover staat dat hij eerlijk was in zijn energieke vrijmoedigheid tegen mistoestanden en in zijn streven naar ascetische idealen. Zijn attriboot is niet voor niets een leeuw, even vervaarlijk als vorstelrijk brullend. De bijbehorende legende - Hiëronymus zou een hinderlijke doorn

uit de poot van een woestijnleeuw hebben verwijderd - moest het leven van deze heilige en kerkvader een zacht trekje geven. Onder de kerkvaders was hij, als filoloog en veelweter, zeker de meest geleerde. Zijn wetenschappelijk werk is van grote waarde omdat hij de kennis van de Grieken en Joden doorgaf aan het christelijke westen. In tegenstelling tot zijn tijdgenoot Augustinus was hij echter allerminst een speculatief theoloog.

Op 30 september 420 is hij te Bethlehem gestorven. Hiëronymus' graf bevindt zich in de Santa Maria Maggiore te Rome. Hij is patroon van theologen, geleerden, leraren, studenten, scholieren, tolken, universiteiten, wetenschappelijke verenigingen en asceten. Hij is bovendien patroon tegen oogziekten.

Hedendaagse icoon van de H. Hiëronymus, van de hand van Geert Hüsstege. Hiëronymus was met zijn geleerdheid en zijn bijbelvertaling een man van het woord, hier gesymboliseerd door pen en boekrol.

Goed bijbelverstaan

De Latijnse bijbelvertaling van Hiëronymus is de geschiedenis ingegaan als de Vulgaat en is in de katholieke geloofsge-meenschap in gebruik geweest tot in de 20e eeuw. Het is in diezelfde voor-bije eeuw dat het Tweede Vaticaans Concilie aandacht vraagt voor een goed verstaan, en dus ook goede vertalingen, van de heilige Schrift. Deze oproep heeft nog niets aan actualiteit verloren. In de Liturgie van Oost en West horen we gedeelten uit de Schrift, iedere zondag weer. En nog steeds is de Bijbel is het best verkochte

boek ter wereld. Maar wordt het ook zo veel gelezen? Gemakkelijke lectuur is de Bijbel in ieder geval niet. De Bijbel is een klassiek werk. Evenals de Dialogen van Plato of de Goddelijke Komedie van Dante behoort de Bijbel tot die boeken die naar vorm en inhoud zo sterk zijn, dat ze telkens opnieuw lezers vinden; boeken bovendien die mensen het gelukkige gevoel geven dat ze wat ze lezen, altijd al geweten hadden maar nog nooit zo trefzeker onder woorden gebracht zagen. De Bijbel is een zeldzaam echt boek met een niet aan te tasten geldigheid. Zonder de Bijbel is de geschiedenis van Europa, en zelfs die van de andere werelddelen (missie / zending), niet te beschrijven en niet te begrij-

pen. De functie die de Bijbel in de wereldgeschiedenis gehad heeft en heeft, kun je soms betrouwen, maar je kunt haar niet ontkennen. De culturele uitingen uit het (minder) oude Europa (beeldende kunst, iconen, literatuur, muziek, humor) zijn zonder de Bijbel en zijn grote thema's en uitzonderlijke figuren ondenkbaar en dus ook niet te verstaan. Een goede reden om regelmatig de Bijbel te horen en te lezen heeft te maken met het feit dat de Bijbel vol staat met verhalen en in zijn meest wezenlijke bestand een verhaal is dat we telkens (op)nieuw hebben door te vertellen. In een kerk die in ons land het afgelopen jaar met wezenlijke problemen is geconfronteerd, kan aandacht voor geloofsverhalen een weg wijzen met meer perspectief. Behalve dat hebben verhalen hun eigen merites. Verhalen houden vast wat we telkens vergeten, maar ook in 2011 niet mogen vergeten: de pijn, de mislukkingen, de onderdrukking, maar ook die momenten waarin de toekomst al even oplichtte: daden van gerechtigheid, verzet tegen onderdrukking. Nergens worden zoveel verhalen verteld als in landen waar mensenrechten worden vertrappt. Wanhoop slaat dood. Vertelde wanhoop is een spoor van leven. Het christendom zou opnieuw een echte vertelgemeenschap moeten worden. Aan de Bijbel zal het niet liggen.

Ik blijf de Bijbel ook lezen, omdat hij me tegensprekt, omdat hij het niet mee me eens is, niet van mij is. De Schrift zegt: David wint van Goliath; mijn eigen indruk is anders. De Schrift zegt: zien is handelen; mijn ervaring zegt dat niet. Mensen lopen verder terwijl een ander wordt verkracht, verdrukt, vernederd. De Bijbel vind ik een weergaloos kritisch boek. Hij stelt vragen die ik mij zelf niet stel of niet durf te stellen: 'Adam, waar ben je?', 'Kaïn, waar is je broer?' De Bijbel ontregelt wat geregeld schijnt. Hij is een leefregel die zich niet stoort aan wat gedresseerd is en gedrild. En op mijn beste ogenblikken zeg ik: godzijdank! Schrift is communicatie. Door de Schrift weet ik mij verbonden met het Joodse volk en zijn verteltraditie tot op vandaag. Bij stukjes en beetjes, met vallen en opstaan, leer ik uit de Bijbel wat de consequenties ervan zijn dat de Bijbel een Joods boek is en dat Jezus zaad van Abraham is en dat hij niet gekomen is om de Tora ongedaan te maken, maar om die te doen. In die geschiedenis ben ik zelf voortaan opgenomen. Ik word nog dagelijks, al lezende, 'gehistoriseerd'. In een beeld: ik ben als een levensboompje boven de deur in oude huizen met een klein kruintje en met heel veel wortels. Ik waai niet om. Door de Schrift heb ik bo-

Fragment van de Hiëronymus-icoon. Op de boekrol staat in het Latijn, Hiëronymus' moedertaal, de aanhef van het Johannesevangelie: In principio erat Verbum... 'In den beginne was het Woord en het Woord was bij God en het Woord was God' (Joh 1:1 e.v.).

vendien contact met de grote bijbelvertaler Hiëronymus en oneindig veel andere bijbellezers, eigentijdse en uit het verleden. Met Augustinus en Johannes Chrysostomus, Basilius, Thomas, maar ook met Luther en kardinaal Newman, met christenen uit Irak en Egypte die zwaar worden beproefd. Er zijn ook bijbelvaste lieden met wie ik me niet wil identificeren, maar ik laat me de Bijbel door hen niet afhandig maken. Ten slotte: ik lees in de Bijbel het verhaal van God. 'Gods geschiedenis met de mensen' zou een goede titel zijn. Maar - en dat zegt veel over God - om zijn eigen geschiedenis te vertellen, kan Hij alleen maar onze geschiedenis vertellen. Om dat te kunnen horen, is oefening nodig, steeds weer en geconcentreerd. Oefening in de Liturgie van Oost en West, maar ook in parochies en bij jou thuis.

Hiëronymus

De icoon laat zien dat Hiëronymus innig verbonden is met de Bijbel. Hij schrijft, vertaalt, je ziet hem denken, maar hij handelt ook. Ook bij hem wordt door de Bijbel ontregeld wat geregeld schijnt. Hij haalt een engel uit de poot van de leeuw. Toen de engel en de pijn waren verdwenen, werd de leeuw als een lam. Een verhaal met een diepe wijsheid. Bijbels kan het niet.

Dolf Langerhuizen

■ WERK GROEP **ST. IRENEÛS**

Van 17 tot 21 november jl. kwam de Orthodox-Katholieke Werkgroep Sint-Ireneüs weer bijeen. De bijeenkomst was de zevende, nadat hij was opgericht in 2004. De bijeenkomst vond plaats in Maagdenburg, Duitsland. De werkgroep loopt chronologisch de kerkgeschiedenis door op punt van de verhouding tussen de Oosters-orthodoxe Kerk en de Rooms-katholieke Kerk. Men houdt hiertoe voordrachten en onderlinge discussies. Hadden tijdens de vorige bijeenkomst in Kiev (Oekraïne) de besluiten van het Eerste Vaticaanse Concilie (1870) centraal gestaan, nu keek men naar hoe die besluiten waren geland in de Rooms-katholiek Kerk. Vanwege zijn belangrijke betekenis op het gebied van de leer over de kerk, is het Eerste Vaticaanse Concilie ook van belang voor de orthodox-katholieke verhouding.

De Orthodox-Katholieke Werkgroep Sint-Ireneüs bestaat uit 13 orthodoxe en 13 katholieke theologen. Leden zijn bij voorbeeld aan orthodoxe zijde Assaad Kattan (Münster) en Paul Meyendorff (New York) en aan katholieke zijde Thomas Bremer uit Münster en de twee Nederlanders Bert Groen en Pieter Kohnen. De co-voorzitters van de werkgroep zijn de Antiocheens-orthodoxe metropoliet Yuhanna Yazigi van Parijs en de katholieke bisschop van Maagdenburg, Gerhard Feige. Tijdens de openingsbijeenkomst was er ook belangstelling van de kant van de Evangelische Kerk van Duitsland in de persoon van de regionale bisschop, Provost Siegfried Kasparick, die een groet uitsprak namens de lokale protestantse christenen van oostelijk Duitsland. Co-secretaris-

Protestmars van Kopten bij een van de Egyptische ministeries te Cairo op 2 januari jl.

sen zijn Johannes Oeldemann, theoloog uit Duitsland, en prof. Nikolaos Loudovikos uit Thessaloniki (Griekenland). Men heeft in een communiqué acht stellingen doen uitgaan die een gezamenlijke visie presenteren van deze theologen op de uitwerking van Vaticanum I en de betekenis ervan voor nu.

■ **AANSLAG OP KOPTEN**

In de Oudjaarsnacht jl., net na twaalfen, dus in feite al in het Nieuwe Jaar, zaterdagochtend vroeg 1 januari 2011, vond er in het Noord-Egyptische Alexandrië een bomaanslag plaats op de Koptisch-orthodoxe Al-Qiddissinkerk. Daar werd op dat moment een liturgische viering gehouden. Een zelfmoordterrorist veroorzaakte een explosie met als gevolg een vreselijk bloedbad: minstens 21 doden en vele gewonden. Egypte heeft zo'n 70 miljoen mosliminwoners en 8 miljoen christenen. Van de christenen is het overgrote merendeel Koptisch-orthodox. In reactie op de aanslag werd een

heel 'ritueel' in gang gezet: de Koptische paus en de hoogste godsdienstige leider van de islam lieten een gezamenlijke verklaring uitgaan; de regering gaf de schuld aan buitenlandse krachten die Egypte zouden willen destabiliseren; de fundamentalistische Moslimbroeders keurden de aanslag af, et cetera. De reële verdenking ligt duidelijk bij extremistische moslimgroepen.

De rituele bezweringen konden niet verhinderen dat de Kopten de overheid verweten voor te weinig bewaking gezorgd te hebben bij een kerk die op extremistische internetsites als een mogelijk doelwit gold. Kopten gingen de straat op in Alexandrië en de hoofdstad Caïro om te demonstreren. Er waren opstootjes met de ordepolitie (M.E.) en gevechten tussen Kopten en individuele moslims. Hani Shukralla, hoofdredacteur van de online-versie van Al-Ahram, een van Egyptes belangrijkste kranten, bekritiseerde het koor van afkeuring dat opzwol uit kringen van regering, Moslimbroeders, "zoge-

naamd gematigde moslims onder ons” en “liberale intellectuelen, islamitisch en christelijk”. Van meedoen aan “de ene zinloze koorzang van veroordeling na de andere” viel, aldus Shukrallah, niets goeds te verwachten. Hij noemde het zelfs hypocrisie en pleitte “voor een stevige blik naar onszelf en voldoende wilskracht om het afstotelijke in ons midden onder ogen te zien”.

Egyptenaren moesten zichzelf gaan “zien als rationale menselijke wezens [die] iets gaan doen om ons lot zelf te bepalen en daarmee het lot van onze natie”. Shukrallah pleitte ervoor de vaak verholen onverdraagzaamheid ten opzichte van de Kopten opzij te zetten en hen als een onvervreemdbaar onderdeel van de Egyptische samenleving te zien en daarnaar

positief te handelen. Er zijn in Nederland in het kielzog van de gebeurtenissen ook enkele Koptische kerkgebouwen met een aanval bedreigd. Op Koptische Kerstavond (6 januari) was er bij deze kerken ook strenge bewaking door politie en professionele bewakingsdiensten, maar bij alle op zich al serieuze intimidatie was het verder rustig.

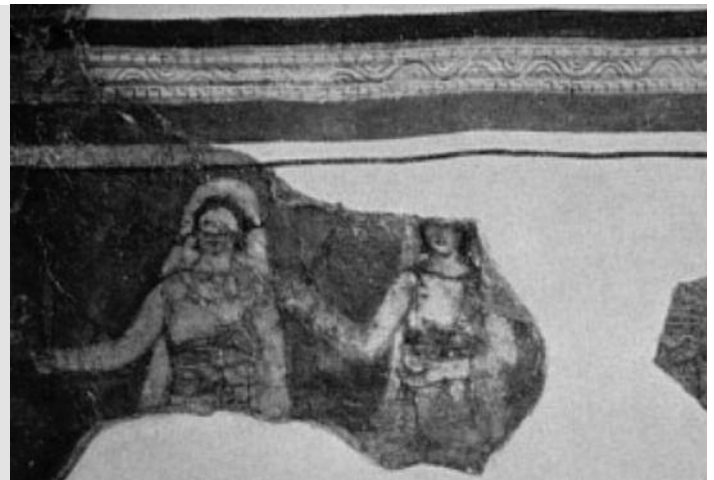
Apocriefe evangelies en vroegchristelijke geschriften

Het **DIDASKALION. OOSTERS CHRISTENDOM EN WESTERSE CULTUUR** biedt in het voorjaar van 2011 op Kasteel Hernen vier studiebijeenkomsten aan rond het thema «Apocriefe evangelies en vroegchristelijke geschriften, Oosterse bronnen van beschaving en spiritualiteit». Het **DIDASKALION.**

OOSTERS CHRISTENDOM EN WESTERSE CULTUUR is een samenwerking tussen de A.A. Brediusstichting te Hernen en de Katholieke Vereniging voor Oecumene te Utrecht.

De studiebijeenkomsten «Apocriefe evangelies en vroegchristelijke geschriften,

Oosterse bronnen van beschaving en spiritualiteit» zijn een kleine zoektocht naar de oosterse christelijke bronnen van onze eigen cultuur en spiritualiteit. Dit voorjaar staan vier ‘figuren’ centraal die er in het oude christendom toe deden, maar ook nu nog de harten weten te beroeren: Jezus, de Verrezenen (Didachê); Maria (Proto-evangelie van Jakobus); Maria Magdalena (Evangelie van Maria) en Thomas de Apostel (Handelingen én Evangelie van Thomas). De oudste nabijbelse teksten over deze perso-

nen worden gezamenlijk gelezen en besproken om zo hun mogelijke betekenis voor onszelf te achterhalen.

Tijdstip: vrijdagen 18 februari, 18 maart, 15 april, 20 mei 2011 van 13.45 – 16.15 uur.

Plaats: A.A.

Brediusstichting, Kasteel Hernen, Dorpstraat 40, 6616 AH, Hernen.

De plek is goed te bereiken per auto of openbaar vervoer.

Leiding: Leo van Leijsen, theoloog en medewerker Oosterse Kerken van de Katholieke Vereniging voor Oecumene.

Kosten: 65,- (incl. reader).

Opgeven: A. A. Brediusstichting, **0487 531387, brediusstichting@hetnet.nl.**

Zie uitgebreidere informatie: **www.brediusstichting.nl** of **www.oecumene.nl**

Een van de alleroudste paasscènes: de Myrondraagsters, de drie vrouwen bij het graf van de Verrezen Christus (Markus 16). Wandschildering uit Dura Europos aan de Eufraat, Syrië.

Twee gewijzigde verschijningsdata in 2011

Pokrof 3 en 4 verschijnen deze jaargang 58 (2011) op andere tijdstippen dan u van ons gewend bent: Pokrof 3 komt i.p.v. eind mei uit eind juni, Pokrof 4 i.p.v. eind augustus thans eind september. Dit i.v.m. een evenwichtiger verdeling van de productie van het tijdschrift over het werkjaar. Als dit experiment slaagt, zal de wijziging vanaf 2012 permanent worden.

Katholieke Oosterse Liturgievieringen feb - mrt 2011

Amsterdam

Ocohofje, Nieuwe
Keizersgracht 94

Delft

Oude Delft 18

's-Gravenhage

Huize Maria Ecclesiae,
Eisenhowerlaan 120

Eindhoven

Eikenburg, Aalsterweg 289

Haarlem

Janstraat 41

's-Hertogenbosch

Catharinakerk,
Kruisbroederhof 4

Maastricht

Kapel Zorgcentrum Amby
Achter de Hoven 25, 6225 EK

Nijmegen (BG)

Dobbelmannweg 3,
tel. 024-3233503

Nijmegen (NBK)

Titus Brandsma-gedachteniskerk
(Jozefkerk), Keizer Karelplein

Rotterdam

Eendrachtskapel,
Eendrachtstraat 95, 3012 XH

Tilburg

Kapel verzorgingscentrum
St. Jozefzorg,
Kruisvaarderstraat 32

Utrecht (BG)

Kapel Zorgcentrum West,
ingang Kanaalstraat 197

■ Amsterdam: (Byzantijnse Gemeenschap)

Zondag 13 februari, 10 u:
Godelijke Liturgie.

Alle diensten van de
Byzantijnse Gemeenschappen
(BG) in het land zijn onder
voorbewand. Voor verdere
informatie: www.pokrof.nl of

het desbetreffende secretari-
aat.

■ Borne: (BG)

Zondag 13 februari, 11 u;
Godelijke Liturgie in Sint-
Stephanuskerk, Grotestraat
207 (hoek Stationsstraat).

■ Delft: (BG)

Zondag 13 februari, 10 u:
Godelijke Liturgie.
Zondag 13 maart, 10 u:
Godelijke Liturgie.

■ Eindhoven: (BG)

Zondag 6 februari, 11.30 u:
Godelijke Liturgie.
Zondag 6 maart, 11.30 u:
Godelijke Liturgie.

■ 's-Gravenhage: (BG)

Zaterdag 19 februari, 10 u:
Godelijke Liturgie.
Zaterdag 26 februari, 19 u:
Vespers.
Zondag 27 februari, 10 u:
Godelijke Liturgie.
Zaterdag 19 maart, 10 u:
Godelijke Liturgie
(Chrysostomusliturgie).
Zaterdag 26 maart, 19 u:
Vespers.
Zondag 27 maart, 10 u:
Godelijke Liturgie
(Basiliusliturgie).

■ Haarlem: (BG)

Zaterdag 12 maart, 19.30 u:
Godelijke Liturgie.

■ 's-Hertogenbosch:

(Johannes van
Damascusgemeenschap)
Iedere zondag 10.15 uur:
Godelijke Liturgie; soms bij
afwezigheid van een priester
Metten i.p.v. Godelijke
Liturgie.

Bijzondere diensten:

Zondag 6 februari, Zondag
van de Kanaänietische
Vrouw, 10.15 u: Godelijke
Liturgie.

Zondag 13 februari, Zondag
van de Tollenaar en de
Farizeeër, begin van de
Voorvasten/Triodion: geen
Liturgie wegens jubileumli-
turgie UBK in Utrecht.

Zondag 20 februari, Zondag
van de Verloren Zoon, 10.15
u: Godelijke Liturgie.
Zondag 27 februari, Zondag
van het afscheid van Vlees,
10.15 u: Godelijke
Liturgie.

Zondag 6 maart, Zondag
van het afscheid van Zuivel
- Vergevingszondag, 10.15
u: Godelijke Liturgie,
gevolgd door de
Vergevingsdienst.
(Maandag 7 maart begint
de Veertigdagentijd.)

In de Veertigdagentijd: op de
woensdagen 9, 16, 23 en 30
maart, 19 u: Godelijke
Liturgie van de Voorafgewijde
Gaven.

Zondag 13 maart, Eerste
Zondag van de
Veertigdagentijd,
Overwinning van de
Orthodoxie door de
Verering van de Iconen,
10.15 u: Godelijke Liturgie
van Basilius de Grote met
Icoonwijding (voorafgaand
aan de Liturgie) en proces-
sie met iconen.
Zondag 20 maart, Tweede
Zondag van de
Veertigdagentijd,
Gedachtenis van H.
Gregorius Palamas, 10.15 u:
Godelijke Liturgie van
Basilius de Grote.
Vrijdag 25 maart, Maria
Boodschap, 19.00 u:
Godelijke Liturgie van
Johannes Chrysostomus.
Zondag 27 maart, Derde
Zondag van de
Veertigdagentijd, Verering
van het H. en
Levenschenkend Kruis,
10.15 u: Godelijke
Liturgie van Basilius de
Grote.

■ Maastricht: (BG)

Zaterdag 26 februari, 10 u:
Godelijke Liturgie.
Zondag 20 maart, Tweede
Vastenavond, 10 u:
Godelijke Liturgie van
Basilius.

■ Nijmegen: (BG)

Zaterdag 26 februari, 19 u:
Godelijke Liturgie.
Zaterdag 26 maart, 19 u:
Godelijke Liturgie.
Kerkfeest.

■ Nijmegen: (Nijmeegs

Byzantijs Koor)
Zaterdag 5 februari,
Viering van de 37^e Zondag
na Pinksteren, 19 u:
Godelijke Liturgie.
Zaterdag 5 maart, Viering
van de 4^e Zondag van de

Voorvasten,
Vergevingszondag en
Iconenwijding, 19 u:
Godelijke Liturgie.
Voor informatie over Nijmeegs
Byzantijs Koor:
<http://www.hetnbk.nl/>

■ Rotterdam: (BG)

Zondag 6 februari, 10.15 u:
Godelijke Liturgie.
Zondag 6 maart, 10.15 u:
Godelijke Liturgie.

■ Schalkhaar: (Utrechts Byzantijs Koor)

Zondag 6 februari, 11 u:
Godelijke Liturgie in
parochie H. Nikolaaskerk,
Timmermansweg 32.

■ Tilburg: (Tilburgs Byzantijs Koor)

Zondag 13 februari, 10 u:
Godelijke Liturgie.
Zondag 13 maart, 10 u:
Godelijke Liturgie.
Voor meer informatie TBK:
www.tilburgsbyzantijs
koor.nl.

■ Utrecht: (BG)

Zondag 20 februari, Zondag
van de Verloren Zoon,
10.30 u: Godelijke
Liturgie.
Vrijdag 11 maart, 10.30:
Liturgie van de
Voorafgewijde Gaven.
Zondag 20 maart, Tweede
Zondag van de Vasten, H.
Gregorius van Palamas,
10.30 u: Godelijke Liturgie
van Basilius. Gedachtenis
van de overledenen van de
gemeenschap.

■ Utrecht: (UBK)

Zondag 13 februari, 10.30
u: Godelijke Liturgie in H.
Catharinakerk (kathe-
draal), Lange Nieuwstraat
36.

De illustraties op de omslag:

*Voorzijde: Sint-Athanasius
de Grote (van Alexandrië, 4^e
eeuw) en de profeet Elia.
Griekse icoon, 18^e eeuw.*
*Achterzijde: De heilige
Gregorius de Theoloog (van
Nazianze, 4^e eeuw), vroege
post-Byzantijnse icoon uit
Noord-Griekenland van rond
1500. (Foto's: The Temple
Gallery, Londen GB)*

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

